

PERLUSZ ANDREA – TORDA ÁGNES

Pedagógusképzési programok utóélete

EGY HATÁSÉRTÉKELŐ TANULMÁNY TÜKRÉBEN

A sajátos nevelési igényű gyermekek integrált oktatás-nevelésének számos egyéb feltétele mellett különösen fontos a befogadó intézmények pedagógusainak tájékozottsága, szakmai hozzáállása az integrált neveléshez. A pedagógusok integrált neveléssel kapcsolatos beállítódását személyes meggyőződésük, a pedagógusképzés során elsajátított ez irányú ismereteik, illetve az oktató-nevelő tevékenységük során szerzett tapasztalataik határozzák meg. További befolyásoló tényező lehet az az iskolai légkör, amelyben munkájukat végzik, illetve a rendelkezésre álló szakmai támogatás, segítő háttér, amely megkönnyíti számukra a sajátos nevelési igényű gyermekekkel való foglalkozást.

Előzmények

Több hazai vizsgálat (Réti-Csányi, 1998., Perlusz, 1998., Póczak, 2000., Galántai, 2000.) tett kísérletet arra, hogy feltérképezze a többségi intézményekben dolgozó pedagógusok integrált neveléssel kapcsolatos beállítódását, illetve a pedagógusok e téren szerzett tapasztalatait. Korábbi kérdőíves vizsgálataink során 234 fő óvodában és iskolában dolgozó pedagógustól gyűjtöttünk e tárgyban adatokat. Eredményeink szerint a megkérdezett pedagógusok kevéssel több, mint 50%-a fogadna sajátos nevelési igényű gyermeket a csoportjába, osztályába. Ugyanakkor a pedagógusok 52%-ának volt már együttnevelési tapasztalata, vagyis tanított valamilyen sajátos nevelési igényű gyermeket a pályán eltöltött évek során. A pedagógusok integrált neveléssel kapcsolatos beállítódását - bár nem tekinthetünk el a vizsgálat szándékának való megfeleléstől - vélhetően befolyásolta az a kedvező vagy kedvezőtlen tapasztalat, amelyet a sajátos nevelési igényű gyermek oktatása-nevelése során szereztek. Azok a pedagógusok, akik már sikeresen birkóztak meg egy-egy gyermek integrált oktatásával, valószínűleg inkább vállalkoznának ismételten erre a feladatra. Ennek hátterében feltételezhetően az áll, hogy ezen pedagógusok meggyőződhetnek szakmai kompetenciájukról: pedagógiai eszköztáruk alkalmasnak bizonyult az eltérő nevelési szükségletű tanulók eredményes oktatására. A fentieket támasztja alá az a tény is, hogy az együttneveléssel kapcsolatban elutasító hozzáállást megfogalmazó pedagógusok első sorban a szakmai felkészültség hiányára hivatkoztak. A vizsgálatunkban részt vevő fiatal, pályakezdő válaszadókra nagyobb arányban volt jellemző az integrált neveléssel kapcsolatos kedvező viszonyulás, ugyanakkor tájékozatlanabbak voltak az integrált nevelés tekintetében. A kérdéssel kapcsolatos tájékozottság mértéke egyenes arányban állt a pályán eltöltött évek számával, ami arra is utalhat, hogy a válaszadó pedagógusok nem a képzésük során, hanem éppen gyakorlati tapasztalataik alapján tettek szert az integrált neveléssel kapcsolatos ismereteikre. E tapasztalatok minősége azonban feltételezhetően visszahat az integrált oktatás-neveléssel, a sajátos nevelési igényű gyermekekkel kapcsolatos beállítódásra (Csányi-Perlusz, 2001.).

Bár a korábbi vizsgálataink óta eltelt 10 év - ismereteink alapján - nem hagyta érintetlenül a többségi pedagógus- és gyógypedagógus-képzést az integrált oktatás-neveléssel kapcsolatos ismeretek tekintetében,

ugyanakkor a sajátos nevelési igényű gyermekek széles körű integrációjának sikeres megvalósításához szükségesnek látszik a többségi pedagógusok integrált neveléssel kapcsolatos beállítódásának megváltoztatása, az ehhez szükséges tudástartalmak elsajátításának lehetővé tétele. Elengedhetetlen tehát a megfelelő szakirányú képzés és továbbképzés, amely jobban ösztönözheti a pedagógusokat, hogy merjék vállalni a sajátos nevelési igényű gyerekekkel való foglalkozást. Annál is inkább, mert ezeknek a tanulóknak közel 60%-a - bár fogyatékosági kategóriánként eltérő arányban - integrált oktatás-nevelésben vesz részt napjainkban.

A Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1.1 sz. központi program „B” komponense keretében pedagógusképzési tananyagok fejlesztésére került sor a 2004-2008 közötti időszakban a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók integrált nevelésének-oktatásának, inklúziójának elősegítésére. A pedagógusképzési tananyagok fejlesztése során 12 programcsomag készült el, közülük 3 multimédiás formában (CD-ROM) is. Röviddel a program zárása előtt lehetőség nyílt az inkluzív (befogadó) szemlélet kialakítását segítő tanegységekhez kiegészítésként 6 DVD-nyi filmanyagot is összeállítani.

Jelen tanulmányunkban megpróbáljuk bemutatni a három vezető tananyag (1. *Habilitációs és rehabilitációs tevékenységek*, 2. *Mindenki másképp egyforma - az integrációban. Attitűdformáló pedagógusképzési program*, 3. *A tanulók hatékony megismerése*) kipróbálásának, hatásának és utóéletének tapasztalatait. A tananyagokat a programban részt vevő, 10 hazai pedagógusképző felsőoktatási intézmény oktatói fél éven keresztül, 30 órás választható tanegységként oktatták.

A *Habilitációs és rehabilitációs tevékenységek* tanegység célja, hogy a pedagógusjelöltek megismerjék a sajátos nevelési igényű tanulók legfontosabb jellemzőit, a habilitatív/rehabilitatív tevékenységek célját és szerepét, illetve a többségi pedagógus kapcsolódási lehetőségeit a sajátos nevelési igényű gyermekek rehabilitációs folyamatához. A tanegység kísérletet tett a gyógypedagógiai, fejlesztő pedagógiai és pedagógiai kompetenciák tisztázására, illetve megismertette a habilitáció/rehabilitáció csoportban megvalósítható formáit a művészeti terápia és a sporttevékenységek révén.

A *Mindenki másképp egyforma - az integrációban* attitűdformáló tanegység célja, hogy segítse a pedagógusjelöltek inkluzív (befogadó) szemléletének kialakulását, járuljon hozzá naiv, a másságról alkotott képük megváltoztatásához, illetve mutasson rá az együttműködés szükségességére a különböző kompetenciájú szakemberek, illetve a sajátos nevelési igényű gyermekekkel foglalkozó intézmények, szervezetek között. A tanegység feldolgozása során különösen nagy hangsúlyt kapott a hallgatók élmény alapú tanulásának, az egyéni és csoportmunkára épülő tanulásszervezésnek a megteremtése és biztosítása.

A program során fejlesztett harmadik tanegység - *A tanulók hatékony megismerése* - célja a pedagógusjelöltek szemléletének alakítása, olyan elméleti és gyakorlati ismeretek átadása volt, amelyek segíthetik leendő tanítványaik hatékonyabb megismerését.

A tanegységeket (a multimédiás és papír alapú verziót egyaránt) a Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1.1 központi program „B” komponense térítésmentesen bocsátotta a programokat befogadó pedagógusképző intézmények részére, majd a képzők oktatása után a programok elindítására. A tanegységek kipróbálása 500 fő hallgató bevonásával a 2007-2008-as tanévben kezdődött. A hallgatók döntő többsége nappali tagozaton, mintegy 60 fő levelező tagozaton végezte tanulmányait. A képzésben részt vevő oktatók és hallgatók közreműködésével hatás- és eredményességmérés is történt, amelyet a Qualitas Kft. végzett. Ezen kívül az oktatók korrekciós javaslataikkal, valamint a fókuszcsoportos interjú során elmondott tapasztalataikkal segítették a tananyagok végleges változatának elkészítését¹.

¹ A vizsgálat kérdőívei, a résztvevő intézmények megismerhetők: www.felvi.hu/felsoktatasi Muhely/periodika a 2010/2. szám háttéranyagai között.

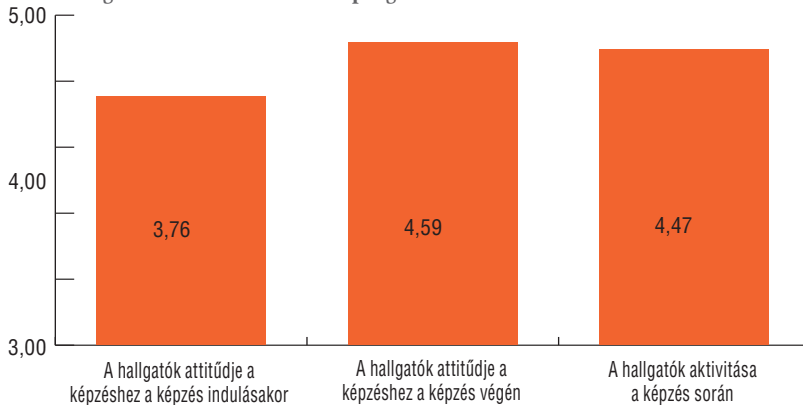
A pedagógusképzési programok kipróbálásának tapasztalatai

HATÁS- ÉS EREDMÉNYESSÉGMÉRÉS KÖZVETLENÜL A KÉPZÉS BEFEJEZÉSE UTÁN

A hatás- és eredményességmérés adatai szerint a három tanegység oktatásában részt vevő oktatók a programot sikeresnek értékelték (a vizsgált 13 szempontból mindössze 2 szempont esetében nem érte el a választlag a négyes minősítést, ugyanakkor több szempont esetében jelentősen meghaladta azt). A legalacsonyabb minősítést a *képzési program, az oktatói forgatókönyv teljesítése* szempont kapta, a legmagasabbnak a *kapcsolat, az együttműködés a hallgatókkal* kritérium értékelése bizonyult. A megkérdezettek a *hatékony időgazdálkodás* szempontját értékelték átlagosan gyengébbre, mint négyes, de a nyílt kérdésekre adott válaszokban is többen említették, hogy kevésnek tartották az időt a program megvalósítására. Ennek oka az lehet, hogy - bár a résztvevők mindannyian gyakorlott felsőoktatási oktatók - nehezen tudtak szelektálni az egyes tanegységek tágra szabott témakínálatából, illetve a fokozott hallgatói érdeklődés, a beszélgetések több időt vettek igénybe, mint azt előre tervezni lehetett.

A fókuszcsoportos interjúkból kiderült az is, hogy a képzés hallgatói nehezen vagy egyáltalán nem tudták használni a hatás- és eredményességmérés elektronikus kérdőíveit. A hallgatóiattitúd-mérés eredményei szerint a hallgatói attitúd a képzés során jelentős mértékben változott pozitív irányba, a hallgatói aktivitás is magas értékeket kapott a három képzés együttes elemzése során. Ez utóbbit mutatja az 1. ábra:

1. ábra. A hallgatói attitúd alakulása a program során

A képzési programok hosszabb távú hatásai

A VIZSGÁLAT MENETE

A program fenntarthatósági terve keretében 2009-ben ismét megkíséreltük elérni a tanegységek kipróbálásában részt vevő oktatókat és hallgatókat, hogy a tanegységek hosszú távú hatásairól információkat szerezzünk. A felsőoktatásban a program zárása óta lezajlott változások (intézményi integráció, bolognai rendszerre történő átállás stb.) nem kedveztek szándékunk megvalósításának, mivel az intézmények jelentős szerkezeti átalakulása, a személyi változások nehezítették a programban korábban részt vevő oktatók elérését, annak ellenére is, hogy az intézmények kötelezettséget vállaltak a program további sorsának nyomon követésére a fenntartási időszakban.

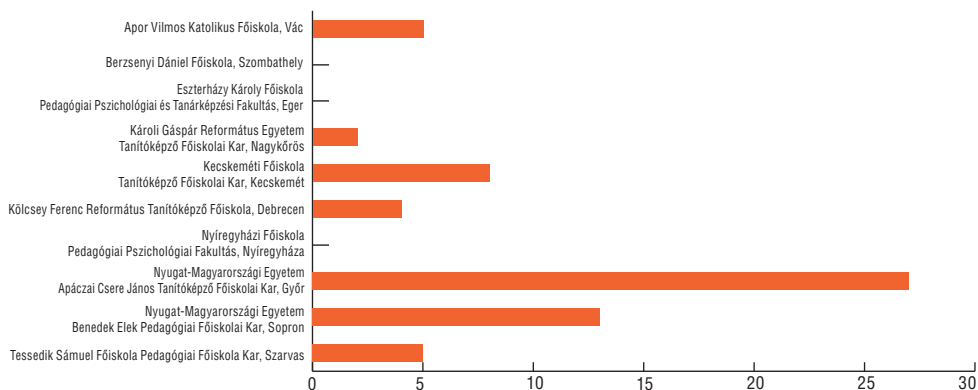
A tanegységek hosszabb távú hatásának vizsgálatok egyrészt támaszkodtunk a program zárásakor elvégzett hatás- és eredményességmérés eredményeire, valamint kérdőíves megkereséssel fordultunk a programban részt vevő hallgatókhoz és oktatókhoz. Ez utóbbi csoport esetében kérdéseinket interjú formájában, szóban tettük fel.

Az adatgyűjtés időszakában a kérdőívet - a felsőoktatási intézmények által rendelkezésre bocsátott címlista alapján - 500 fő korábbi hallgatóhoz juttattuk el. Kétszeri megkereséssel 56 főtől kaptunk válaszokat, a visszaérkezett kérdőívek aránya 11%. E viszonylag alacsony arány háttérében az állhat, hogy a végzett hallgatók közül többen már nem lelhetők fel eredeti lakhelyükön, vagy nem dolgoznak a pályán, ezért a nyomon követő vizsgálatban való részvételt inadekvátnak tartották. Bizonyára akadnak olyanok is, akik vélhetően érdektelenségből vagy túlterheltségéből nem válaszoltak kérdéseinkre.

A hallgatói kérdőívek értékelése

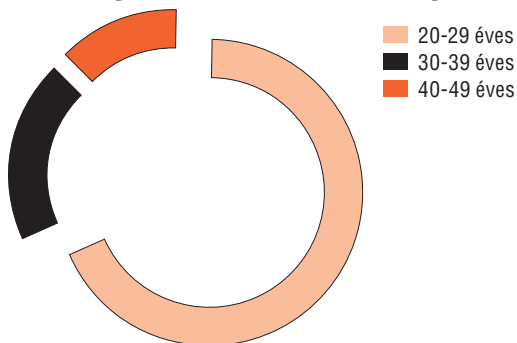
A visszaérkezett kérdőívek számát az alábbi ábra mutatja:

2. ábra. A vizsgálatban részt vevő hallgatók száma a pedagógusképző intézmény szerint

Az ábráról leolvasható, hogy néhány, a tanegységek oktatásában részt vevő intézmény volt hallgatói közül egyet sem sikerült megszólaltatnunk, ugyanakkor pl. a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karának volt hallgatói viszonylag nagy számban reagáltak megkeresésünkre. A válaszolók átlagéletkora 29 év volt (szélső értékek 22-47 év). A 3. ábra a válaszolók életkorát mutatja három kategóriába rendezve.

3. ábra. A válaszolók életkor szerinti megoszlása három fő életkori kategória szerint

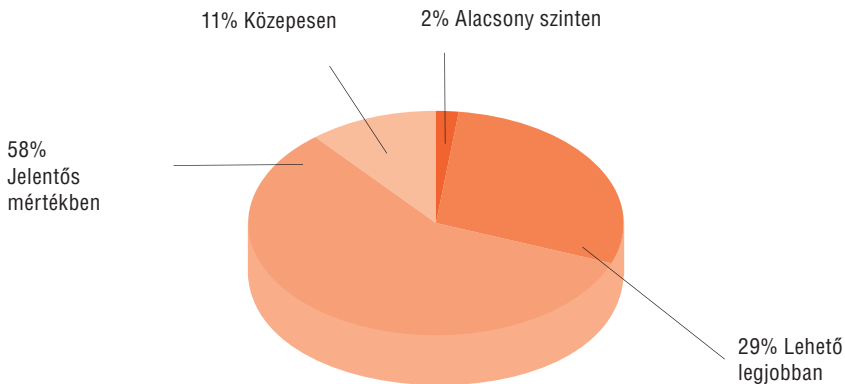

Az adatokból látszik, hogy a válaszolók közül a legnagyobb arányban a 20-29 éves korosztály szerepel (66%), ők nappali tagozatos hallgatóként találkoztak a programmal, majd pályakezdő pedagógusként már rendelkeztek a képzési program során szerzett ismeretekkel. A válaszadók 93%-a, 51 fő nő és mindössze négy fő férfi (1 adathiány), ami csak megerősíti a pedagóguspálya jelentős elnőiesedésének ismert jelenségét, illetve azt, hogy a nők nagyobb hajlandóságot mutatnak az ilyen típusú vizsgálatokban való részvételre.

Eredmények

A vizsgálatunkban részt vevő pedagógusok többsége (87%-a) az általa tanult tanegységet kerek egésznek értékelte (4. ábra).

4. ábra. A válaszadók véleménye arról, hogy mennyire érezték kerek egésznek a képzési programot.

Kérdés: Mennyire érezte kerek egésznek a képzési programot?

Hasonlóan kedvezően nyilatkoztak a program érthetőségéről, mind a program fő gondolata (95% szerint tökéletesen, illetve nagyjából érthető volt), mind a tantárgyak egyes részei (93% szerint minden, illetve a legtöbb része érthető volt) tekintetében. A tanegységeket hallgató válaszadók 84%-a szerint a képzés hatékonyan járult hozzá ismereteik bővítéséhez a sajátos nevelési igényű gyermekekkel kapcsolatos témákban.

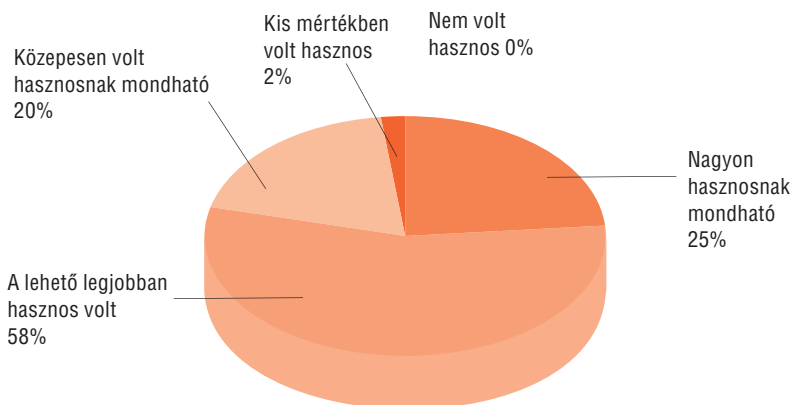
„Érzelmileg ráhangolt, pozitív viszonyulást nyújtott. Teljes mértékben hozzájárult, hogy hatékonyan végezzem az integrációt.”

Mind a korábbi, mind a mostani vizsgálatban megkérdeztük a válaszadókat, hogy „Mennyire tartják hasznosnak összességében a képzést saját személyes fejlődésük szempontjából?” A 2009-es eredményeket az 5. ábra mutatja. Az adatokból leolvasható, hogy a válaszadók 78%-a a lehető leginkább hasznos volt vagy a nagyon hasznos volt válaszkategóriát választotta. Nem találtunk olyan személyt, aki szerint a tanegység nem volt hasznos. Ezt kedvezőnek értékeljük, hiszen két évvel a tanegység befejezése után, a már gyakorlati használhatóság alapján mondtak véleményt a válaszadók. Ugyanakkor a 2007-es vizsgálatban ez az arány némileg magasabb, mintegy 91%-os volt, ami több dologra is utalhat. Egyrészt jelentheti, hogy a válaszadó pedagógusokat az azóta eltelt időben újabb, további hatások érték, amelyek gyengítették a vizsgált program megítélését saját személyes fejlődésük szempontjából. Nem zárható ki az sem, hogy a mostani - a korábbinál jóval szűkebb - mintába nem kerültek be azok a pedagógusok, akik korábban maximálisan értékelték a program hatását saját személyes fejlődésükre.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy tartalmazott-e a képzés olyan tudásleletet, amely nem bizonyult

alkalmazhatónak a mindennapi gyakorlatban. A válaszadók 92%-a szerint nem, mindössze négy fő állította, hogy volt ilyen elem. Ugyanakkor érdekes adat az is, hogy a válaszadók 35%-a szerint egy-két, illetve több alkalommal előfordult, hogy a képzési program keretében nem a képzés céljához illő ismeretekkel volt kénytelen foglalkozni. Az eredményekből sajnos nem ítélhető meg, hogy mi áll a jelenség hátterében: az oktató a neki szóló felkészítés ellenére eltért a tananyagtól, esetleg a hallgató szerint inadekvát tartalmakkal egészítve ki a tanegység tematikáját, vagy maga a tananyag tartalmazott olyan elemeket, amelyeket a hallgatók - utólag - a képzés céljához nem illeszkedőnek ítéltek (5. ábra).

5. ábra. A képzés hasznosságának megítélése

Kérdés: Mennyire tartja hasznosnak összességében a képzést saját személyes fejlődése szempontjából?

Már a Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1.1 központi program „B” komponensének tervezésekor sem titkolt szándékunk volt, hogy a kidolgozandó pedagógusképzési programokkal ne csak ismereteket nyújtsunk a többségi pedagógushallgatóknak a sajátos nevelési igényű gyermekekről, hanem felkeltsük a téma iránti érdeklődésüket, pozitív irányba befolyásoljuk attitűdjüket a témával kapcsolatban. Erre a felsőoktatási képzési kínálatban szereplő szabadon választható tanegységek jó lehetőséget kínáltak, hiszen itt - nem kötelező tantárgy révén - eleve számíthattunk a hallgatói motivációra. Vizsgálati eredményeink arra utalnak, hogy ezt a célt sikerült elérnünk. A válaszadók 54%-a elolvassa azóta a témával kapcsolatos publikációkat, további 24% keresi a további lehetőségeket a témával kapcsolatos ismeretei bővítéséhez, és 11% számára az egyik legfontosabb szakmai érdeklődési területté vált. Akadt olyan válaszadó is (3 fő), akik számára a program óta ez jelenti a fő érdeklődési területet.

„Jelentős szemléletváltást okozott. Felfedeztem az »azonos út, csak más módon« lehetőségét.”

„Bátrabban, magabiztosabban fordulok az SNI gyerekek felé. Vonzóbb lett számomra a gyógypedagógiai téma, fejleszteném magam a területen.”

A vizsgálatban részt vevő pedagógusokkal értékeltettük, hogy milyen mértékben járult hozzá a képzés az alábbiakhoz:

- A sajátos nevelési igényű gyerekek integrációját segítő kompetenciák megszerzéséhez.
- Az integrációval kapcsolatos jogi szabályozók megismeréséhez.
- Az inkluzív nevelési lehetőségek átfogó ismereteinek megszerzéséhez.
- A sajátos nevelési igényű tanulókról írott dokumentumok értelmezéséhez és elemzéséhez.

- A különböző szakemberek közötti együttműködés lehetőségeinek megismeréséhez.

Vizsgálati eredményeink alapján a képzés az öt vizsgált területből négyben jelentős mértékben hozzájárult a pedagógusok fejlődéséhez. Kevésbé mutatkozott hatékonynak, csak közepes mértékben járult hozzá az integrációval kapcsolatos jogi szabályozók megismeréséhez. Ugyanakkor a válaszadók megítélése szerint a legnagyobb mértékben a sajátos nevelési igényű gyerekek integrációját segítő kompetenciák megszerzéséhez járult hozzá, ami a program leghangsúlyosabb célkitűzése volt. Annál is örömelebb ez a vélemény, mivel a képzésből kikerült pályakezdő pedagógusoknak éppen ezekre a kompetenciákra van - véleményünk szerint - a legnagyobb szükségük ahhoz, hogy a többségi intézményekben mind nagyobb arányban megjelenő sajátos nevelési igényű tanulók számára optimális befogadó környezetet és hatékony oktatás-nevelést tudjanak biztosítani. Kapott eredményeink egybecsengenek a 2007-ben elvégzett vizsgálat azonos kérdéseire adott válaszokkal, ahol szintén a sajátos nevelési igényű gyerekek integrációját segítő kompetenciák megszerzése kapta a legmagasabb értéket (átlag 4,17), míg az integrációval kapcsolatos jogi szabályozók megismerése közepes értékelést (átlag 3,66) mutatott.

Utókövetéses vizsgálatunkban végül megismételtük a 2007-es hatás- és eredményességmérés keretében felvett attitűdvizsgálatot. A válaszadóknak 9 állítást kellett értékelniük 1-4-ig terjedő skálán, ahol az 1. a „Teljes mértékben egyetértek”, a 4. pedig az „Egyáltalán nem értek egyet vele” jelentette.

A kilenc állítás a következők volt:

1. Mind a SNI-, mind pedig az egészséges gyermekek érdeke, hogy az adottságaiknak, képességeiknek leginkább megfelelő intézménybe járjanak.
2. A fogyatékosok elkülönítése, különösen gyermekkorban, nem szolgálja sem az SNI-fiatalok, sem az egészséges társaik érdekeit.
3. Indokolatlan a különböző iskolai típusok működtetése, hiszen az iskolán kívüli világ egységes, az egészséges és fogyatékos emberek között nincsenek határok.
4. A munka világában a sajátos nevelési igényű fiatalok többsége csak speciális munkakörökre számíthat.
5. Az integrált nevelés keretein belül az SNI-fiatalok teljesítménye jóval magasabb, mint a meglévő intézményekben. Emellett javul szociális kompetenciájuk, alkalmazkodó képességük, a teljesítménymotivációjuk.
6. A fogyatékos gyermekekkel való rendszeres kapcsolat az egészséges gyermekek érzelmi és erkölcsi fejlődésére kedvező hatást gyakorol. Megerősödik az empátia, altruizmus, önzetlenség.
7. Az integrált osztályokban ritkán kerül sor az egészséges és fogyatékos gyermekek közötti konfliktusokra. Ennek az oka azonban nem feltétlenül az empátiában rejlik. Igen valószínű, hogy az ép és a fogyatékos gyermekek között semmilyen kapcsolat nincs.
8. Az integráció egy igen hosszú, összetett, bonyolult folyamat.
9. Az integráció tömeges munkanélküliséget idéz elő a gyogyepedagógusok között. Jól képzett szakemberek százai kerülnek az utcára, hiszen az integrált általános iskolában csak egy-egy gyogyepedagógus kaphat helyet.

Vizsgálati eredményeink szerint a válaszadó pedagógusok a legnagyobb gyakorissággal az alábbi állításokkal értettek teljes mértékben egyet:

1. Mind a SNI-, mind pedig az egészséges gyermekek érdeke, hogy az adottságaiknak, képességeiknek leginkább megfelelő intézménybe járjanak.
2. A fogyatékosok elkülönítése, különösen gyermekkorban nem szolgálja sem az SNI-fiatalok, sem az egészséges társaik érdekeit.
6. A fogyatékos gyermekekkel való rendszeres kapcsolat az egészséges gyermekek érzelmi és erkölcsi

fejlődésére kedvező hatást gyakorol. Megerősödik az empátia, altruizmus, önzetlenség.

8. Az integráció egy igen hosszú, összetett, bonyolult folyamat.

A korábbi vizsgálat eredményeivel összhangban kiemelnénk a 2. állítással való teljes egyetértést (87%), ugyanis a 2007-es hatás- és eredményességmérés során éppen ennek a szempontnak a megítélésében volt kimutatható az egyik legnagyobb, szignifikáns attitűdváltozás. Érdekes eredmény az is, hogy a 3. számú állítással (*Indokolatlan a különböző iskolai típusok működtetése, hiszen az iskolán kívüli világ egységes, az egészséges és fogyatékos emberek között nincsenek határok*) a válaszadók közel 60%-a egyáltalán vagy inkább nem ért egyet, ami arra utal, hogy kívánatosnak tartják a speciális, szegregált intézményrendszer egyidejű fennmaradását is az integrációval párhuzamosan. A válaszadók többségében inkább egyetértettek a 4., 5., 9. állításokkal, és inkább nem értettek egyet a 7. állítással.

Összességében a pedagógusképző programokról elmondható, hogy számos olyan változást indítottak el, amelyek egyfelől a hallgatók probléma-felismerésében, a sajátos nevelési igényű gyermekekkel és ellátással kapcsolatos ismereteik gyarapodásában, illetve szemléletük, attitűdjük változásában ragadhatók meg, másfelől - a differenciáló megközelítés, az egyéni sajátosságok elfogadása révén - hozzájárulnak a többségi pedagógia hatékonyságának növekedéséhez.

„A program által a fogyatékos gyerekekre nem számalommal nézek, hanem mint akinek több segítség és támogatásra van szüksége; szeretettel és segítséggel.”

„Jobb lenne, ha maradi tárgyak... helyett az ilyen jellegű tárgyakat akkreditálnák, és társulna mellé gyakorlat, hogy a friss diplomásoknak legyen ismeretük az SNI-s gyerekekről és az integrációról.”

Fókuszcsoportos interjúk a programban részt vevő oktatókkal

A kifejlesztett pedagógusképzési programok hatásértékeléséhez a hallgatókon kívül interjút (részben személyesen, részben elektronikus úton) készítettünk a tanegységek oktatásában szerepet vállaló oktatókkal. A tanegységek oktatásában korábban szerepet vállaló oktatók megkeresésével és megszólaltatásával az volt a célunk, hogy feltárjuk: a megismert és kipróbált tananyagok hány százaléka hasznosult oktatói gyakorlatukban, illetve beépültek-e a képzésnek legalább bizonyos elemei az oktató által már korábban is tanított tantárgyak anyagába. Előfeltételezésünk az volt, hogy ha a pedagógusképző felsőoktatási intézmények a program lezárulása után nem is tartották meg önálló tanegységként a kifejlesztett és kipróbált tantárgyi programokat, de ezek anyaga - éppen az oktatók révén - beépül a képzésbe, hasonlóan a program során előállított segédanyagokhoz. Ez annál is inkább így van, mivel a kifejlesztett tananyagok nem kizárólag és nem feltétlenül a pedagógus alapképzési szakok oktatása terén hasznosulhatnak.

A 15/2006 (IV. 3.) OM rendelet, majd annak 2009. október 2-i módosítása nyomán „A tanári mesterképzési szak képzési és kimeneti követelménye” 11.1.2. pontja kizárólag a második tanári szakképzés-ként felvehető szakképzettségek szakterületi ismeretei között ajánlja a közoktatásban, a szakképzésben, illetve a művészeti nevelésben, oktatásban egyaránt alkalmazható, speciális pedagógiai jellegű tanári szakképzettségek szakterületi ismereti programjait. Ezek körében választhatóan szerepelnek a *Fogyatékosok rekreációja tanár*, illetve az *Inkluzív nevelés* tanára képzések, amelyek szakterületi ismereteiben többek között szerepelnek a következő témák:

- A különleges gondozásra jogosult (a sajátos nevelési igényű és a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő) tanulók foglalkoztatása többségi keretek között.
- Az egyéni, a társadalmi, etnikai, nemzeti és kulturális különbségek elfogadása és elfogadtatása a multikulturális és interkulturális nevelés szemléletéhez kapcsolódóan.
- Az együttnevelést segítő szakszolgálatok és pedagógiai szakmai szolgáltatások rendszere,

felépítése, a gyógypedagógussal való együttműködés lehetőségei és megszervezésének módjai, szakmai kompetenciák és kompetenciahatárok.

A Fogyatékosok rekreációja tanár képzés szakmódszertani ismereti körében a hallgatók foglalkoznak A pedagógiai, gyógypedagógiai rehabilitáció – mint a fogyatékos emberek rekreációjának kihagyhatatlan eszközei – a minőségi élet megteremtésében tárgyú ismeretekkel.

A többször módosított 1993. évi LXXIX. közoktatásról szóló törvény 17. §-ában szabályozott szakvizsga teljesítésére alkalmas adó szakirányú továbbképzés képesítési követelményei kötelező ismeretként előírják a *Sajátos nevelési igényű gyermekek a közoktatásban, az integráció-inklúzió elmélete, módszerei* tananyag teljesítését. Ma az ország szinte valamennyi pedagógusképző felsőoktatási intézménye indítja a pedagógus-szakvizsgára felkészítő szakirányú képzést, s ugyancsak magas a különféle mesterszakok kínálatában szereplő tanári modulok száma. A Pedagógusok Szakszervezete 2008-ban gyűjtött adatai szerint hazánkban 32 felsőoktatási intézményben folyik pedagógusképzés, s legalább 83 féle tanári szakterületi modult hagytak jóvá az akkreditációs eljárásokban². Ezekben többnyire megkerülhetetlenül szerepel a sajátos nevelési igényű gyermekek nevelésére, oktatására, szakképzésére vonatkozó ismeretanyag, ami a programban elkészült tananyagok iránti érdeklődés folyamatos növekedését is jelenti.

A program kezdetén, 2006 szeptemberében 10 intézmény és 20 fő oktató kezdte meg a munkát. Nyomonkövetéses vizsgálatunk során 7 fő korábbi oktatót sikerült elérnünk, ami mindössze 35%-os részvételt jelent. Néhányan betegség vagy nyugdíjba vonulás miatt nem válaszoltak, esetleg már nem is dolgoznak korábbi munkahelyükön. Ugyanakkor az alacsony válaszadási hajlandóság háttérben időhiány is állhat, de érdemes lenne tovább vizsgálni az alacsony részvétel okait.

A tanegységek oktatásában részt vevő oktató kollégákhoz 10 kérdést intéztünk, válaszaikat tartalomlemeznek vetettük alá.

Első kérdésünk arra vonatkozott, hogy **az oktatók a megismert és kipróbált tananyag hány százalékát hasznosítják azóta oktatói munkájuk során.** A válaszok alapján a tananyagok 30-100%-a hasznosult a kipróbálást követően. Az oktatók megfogalmazták, hogy főleg a „szakirodalmi frissítés és a filmanyag bizonyult nagyon hasznosnak, valamint a tananyag-feldolgozás különböző módszereinek alkalmazása.”

Második és harmadik kérdésünkkel azt szerettük volna feltárni, hogy „vannak-e olyan elemei a képzésnek, amelyek beépültek és azóta is szerepelnek az oktató által tanított tantárgyak anyagában, illetve megmaradtak-e a kipróbált tárgyak önálló tanegységként?” Nagy örömünkre szolgált, hogy minden válaszadónál beépültek a kidolgozott tanegységek elemei a jelenleg oktatott tantárgyak tematikájába. Van olyan kolléga, aki *A tanulók hatékony megismerése* című tanegységet teljes egészében oktatja (A tanulók hatékony megismerése. Kézikönyv és CD-ROM. sulíNova, 2006.), más az MA képzési szinten új tantárgyba építette be a képzési anyagot. Néhányan korábban oktatott vagy új tantárgyként megjelenő tanegységeikbe illesztették a program elemeit, pl. a szociálpedagógus-képzésben a *Fogyatékosok, esélyegyenlőség, integráció*, a csecsemő- és kisgyermeknevelő szakon a *Gyógypedagógiai integráció elmélete és gyakorlata*, az óvodapedagógus- és szociálpedagógus-képzésben a *Fejlesztőpedagógia*, valamint a *Gyermekkori beszédzavarok*, illetve a *Differenciálás pedagógiája és pszichológiája az óvodában*, valamint a *Differenciálás pedagógiája és pszichológiája az iskolában* című tantárgyakba.

Több válaszadónál szerepelt, hogy a képzési anyagok situációs gyakorlatait, videofelvételeit,

2 Forrás: Pedagógusok Szakszervezete honlapja <http://www.pedagógusok.hu>

illetve javasolt módszereit beépítették jelenleg is oktatott tantárgyaikba.

„Az interaktív módszereket azóta is alkalmazom a hasonló tematikájú tantárgyaknál.”

Értékelésünk szerint, annak ellenére, hogy a kifejlesztett pedagógusképzési programok nem maradtak fenn önálló tanegységként a kipróbáló pedagógusképző intézmények kínálatában, a program sikerességét mutatja, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek oktatás-nevelésével kapcsolatos témák bekerültek és gyökeret vertek a képzési programokba.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy *a program során előállított papír alapú tananyagok szerepelnek-e az oktatók által megadott kötelező, illetve ajánlott szakirodalmak között.* A válaszokból az tükröződik, hogy szinte minden kolléga megjelöli ezeket az anyagokat a hallgatók számára, illetve a képzéshez készült multimédiás anyagokat is rendszeresen használják az oktatók. Ennél a kérdésnél azt a problémát fogalmazták meg a válaszadók, hogy mivel a témához ajánlott művészfilmek felhasználási jogai miatt ezek az anyagok sajnálatosan nem kerülhettek a CD-kre, az oktatók számára többletmunkát jelentett a beszerzésük.

Szerettük volna feltárni azt is, hogy *„segítettek-e a tananyagok abban, hogy a fogyatékos gyermekek integrációját megismerje és az oktatói munkájában mint példaanyagot vagy tananyagot említse?”* Az oktatókválaszaik alapján megállapítható, hogy ezek az anyagok számukra nem hordoztak új információt – nem is volt ez céljuk –, azonban példaanyagként mindazok használják, akiknek jelenleg oktatott tantárgyai ezt lehetővé teszik. Az alább idézett válasz jól illusztrálja az alkalmazás lehetőségeit:

„Igen, mert rendszert alkotnak, mert a szemléletességet fokozzák, mert referátumi feldolgozókat tesznek lehetővé.”

„Az anyag nagyon jól rendszerezett elméleti ismeretek tekintetében és a felsőoktatási képzés alkalmazása szempontjából.”

Vizsgálatunk következő kérdése arra vonatkozott, hogy *ajánlja-e az oktató a tananyagokat, illetve a hozzá készített kiadványokat a program kipróbálása óta.* A válaszok egyértelműen azt mutatják, hogy a tananyagokat, illetve a hozzájuk készített kiadványokat az oktatók mind a hallgatóknak, mind a hasonló tanegységekben, témákban érdekelt oktató kollégáknak ajánlják. A válaszok alapján elmondható, hogy ennek révén megtörtént az ismeretek egyfajta indirekt disszeminációja.

További érdeklődésünkre számot tartó kérdés volt, hogy *a pedagógus alapképzésen túl hol, milyen formában tudják a kollégák az anyagokat felhasználni.* Az oktatók válaszaiból kiderül, hogy igen sokrétű az anyagok hasznosítása: a pedagógus-továbbképzési kínálattól (pl. pedagógus-szakvizsgára felkészítő képzés), a tréningeken és tantestületi felkészítéseken át, a külföldi doktori képzésben is felhasználják az egyes tanegységek elemeit. Kiemelték, hogy mivel az anyagok interneten is hozzáférhetők, így a külföldi hallgatók számára is könnyen ajánlhatók.

Fontos kérdésnek tartottuk az *oktatók véleményét az egyes tananyagok erősségeiről.* Sokan említették, hogy a tananyagok elérték a céljukat, mivel növelték a hallgatók problémaérzékenységét, kedvező irányba változtatták attitűdjeiket. Hasonlóan nagyra értékelték az anyagok szemléletességét. A programcsomagok kidolgozása során legfontosabb célkitűzésünk éppen ez volt. Az alábbi idézetek további elemeket emelnek ki a tananyagok erősségeiként:

„Az elméleti anyag, illetve a szakirodalmi és forrásanyagok rendszerezettsége és a szemináriumi feldolgozás módszertani ötletei, a multimédiás CD-anyag.”

„A legjobban használható része a dokumentumoknak az egyes fejezetek elején levő elméleti bevezető és a fogalomrendszer ismertetése, valamint a jó gyakorlatokat bemutató filmek voltak, ezeket szerették a hallgatók a legjobban, mert olyan információhoz jutottak általuk, amelyet korábban még soha nem tapasztaltak (pl. érzékszervi fogyatékoságok; tanulási korlátok).”

Végül kíváncsiak voltunk arra is, hogy *voltak-e, s ha igen, mely elemek voltak azok, amelyeket a kollégák a tananyagban*

megváltoztatnának, illetve esetleg meg is változtattak. A válaszokból kiderül, hogy a rendelkezésre álló idő korlátozottsága miatt az egyes témák kevésbé részletesen kerültek feldolgozásra, illetve hangsúlyozottan azokkal a fogyatékosági területekkel foglalkoztak, amelyekkel a többségi pedagógusok gyakrabban találkozhatnak oktató-nevelő munkájuk során. Ugyanakkor többen változtatás nélkül tanították a kurzusokat, illetve kiemelték, hogy a témák oktatása mellett nehezen kivitelezhető intézményi hospitálásokat is ki tudták váltani - néhány esetben - a multimédiás eszközökkel.

Hatásértékelő tanulmányunk végén idéznénk az egyik válaszadó példáját az általa oktattott, a program során kidolgozott tanegységgel kapcsolatosan:

„Törökországból, a konyai Selcuk Egyetemről több éve jönnek ERASMUS hallgatók, akik speciális pedagógiai kurzusok iránt érdeklődnek, így rendszeresen találkozom velük. Egy alkalommal, amikor az említett egyetemen a hallgatók kiválasztása történt, azt a kérést tolmácsolta a Selcuk Egyetem Erasmus Irodája, hogy feltétlenül hirdessük meg az előző félévben itt járt hallgatók által teljesített speciális pedagógiai kurzusokat (SNI-tanulók tanítása; Inkluzív iskola). Híre ment ugyanis a korábbi hallgatók tapasztalatainak, és ezek a kurzusok annyira népszerűek, hogy egyetemi viszonylatban sokkal többen adták be a pályázatukat erre a területre, mint akár egyéb társadalomtudományi vagy természettudományi részképzésekre.”

Végezetül nagy örömünkre szolgált, hogy lehetőségünk adódott egy ilyen mérvű szakmai fejlesztő tevékenység koncepcionális kidolgozásában és koordinációjában részt venni, amely - értékelésünk szerint - messze nem hagyta érintetlenül a pedagógusképző felsőoktatási intézmények világát.

IRODALOM

- Auer É.-Fótiné Hoffmann É.-Mohr M. et al.: *Habilitációs és rehabilitációs tevékenységek. Kézikönyv és CD-ROM.* suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.
- Áment E.-Fecskó E.-Heimann I. et al.: *Mindenki másképp egyforma - az integrációban. Kézikönyv és CD-ROM.* suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.
- Csányi Y.-Perlusz A.: Integrált nevelés - inkluzív iskola. In Báthory Z.-Falus I. (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 314-332. p.
- Egyed K.-Fazekasné Fenyvesi M.-Gaál S.-né et al.: *A tanulók hatékony megismerése. Kézikönyv és CD-ROM.* SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.
- Galántai J.: *A pedagógusok viszonyulása az integrációhoz néhány Somogy megyei falusi iskolában.* Szakdolgozat. ELTE BGGYFK. Budapest, 2000.
- Perlusz A.: *A hallássérült gyermekek hazai integrált oktatás-nevelése, különös tekintettel az integrált nevelést befolyásoló tényezőkre.* Kandidátusi értekezés. Budapest, 1998.
- Póczak R.: *A gyakorló pedagógusok attitűdjének felmérése az integráció témájában néhány Zala megyei kistélepiúlesen.* Szakdolgozat. ELTE BGGYFK, Budapest, 2000.
- Réthy Cs. - Csányi Y.: *Gyakorló pedagógusok és leendő tanítók attitűdjének felmérése az integráció témájában.* *Gyógypedagógiai Szemle*, 1998/2. sz. 81-89.p.